NÂZIM HİKMET
KÜLTÜR VE SANAT VAKFI

NÂZIM HİKMET KÜLTÜR VE SANAT VAKFI
TARIK AKAN TOPLANTILARI III

BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ALANINDA DİL VE ANLAM

ULUSLARARASI ÇEVRİMİÇİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI

Yayına Hazırlayanlar
Güler Demir, Hasan S. Keseroğlu,
Ayşenur Güneş

hiperyayın

Hiperyayın: 881
Araştırma-İnceleme

Yayına Hazırlayanlar
Güler Demir, Hasan S. Keseroğlu, Ayşenur Güneş

Genel Yayın Yönetmeni
Hatice Bahtiyar

Mizanpaj ve Kapak Tasarım
Samet Zeydan

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-625-8461-03-9
e. ISBN: 978-625-8461-04-6

1. Baskı: İstanbul, 2021

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. Gıda. San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Güler Demir, Hasan S. Keseroğlu, Ayşenur Güneş'e aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayınlanan yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Tarık Akan Toplantıları (III: 2021: İstanbul)

Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Dil ve Anlam Uluslararası Çevrimiçi Sempozyumu / Yayına Hazırlayanlar Güler Demir, Hasan S. Keseroğlu, Ayşenur Güneş.-- 1. Baskı. -- İstanbul: Hiperyayın; Nazım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı, 2021.
430 sayfa: resim, şekil, tablo; 24 cm. -- (Hiperyayın; 881)

Kaynakça makale sonlarındadır.

Dizin var.

ISBN: 978-625-8461-03-9
e-ISBN: 978-625-8461-04-6

1. Dil -- Kongreler. 2. Anlam-- Kongreler. 3. Bilgi ve Belge Yönetimi -- Kongreler.
I. Demir, Güler. II. Keseroğlu, Hasan S. III. Güneş, Ayşenur. IV. Eser adı.

Z693.A15/N39 2021 025.3/NAZ 2021

Baskı-Cilt: Birlik Ofset

GENEL SATIŞ PAZARLAMA ve YAYINEVİ
Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık San. Paz. ve Tic. Ltd. Şti.
Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi
No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul
Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58
www. hiperlink. com. tr / info@hiperlink. com. tr

İÇİNDEKİLER

KURULLAR 9

SUNUŞ - Rutkay Aziz (Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Başkanı) 19

SUNUŞ - Kıymet Coşkun (Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı) 21

Sempozyum Hakkında 23

GİRİŞ 25
Prof. Dr. Hasan Sacit Keseroğlu

OTURUM 1 39

Hoca Tahsin'in Bir "Alphabetum Universale" Önerisi
Hodja Tahsin's Suggestion for an "Alphabetum Universale" 41
Doç. Dr. Bilal Yurtoğlu

"Arşivcilikte Aynı Dili Konuşuyor muyuz?"
"Do We Talk the Same Language in Archival Science ?" 75
Prof. Dr. Fatih RUKANCI
Prof. Dr. Hakan ANAMERİÇ

Kütüphane Kavramını Temellendirmek
Foundation of the Library Concept 95
Prof. Dr. Hasan Sacit Keseroğlu

Akademik Kütüphanelerde Referans Hizmetlerinde Dil ve Anlam: Türkiye Örneği
Language and Meaning in Reference Services of Academic Libraries: The Case of Turkey 109
Öğr. Gör., Gülçin Kubat

Sosyal Medya Dili ve Edebiyatı: Atılım Üniversitesi Kadriye Zaim Kütüphanesi'nin Bakış Açısıyla Sosyal Medyada Dil ve Anlam
Social Media Language and Literature: Language and Meaning in Social Media from the Perspective of Atılım University Kadriye Zaim Library 135
Banu Çermikli
Emre Hasan Akbayrak

"Arşivcilikte Aynı Dili Konuşuyor muyuz?"

"Do We Talk the Same Language in Archival Science ?"

Prof. Dr. Fatih RUKANCI
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
rukanci@ankara.edu.tr , frukanci@gmail.com

Prof. Dr. Hakan ANAMERİÇ
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
anameric@ankara.edu.tr, hakananameric@gmail.com

Öz

Arşivcilikte aynı dilin konuşulması terim, kavram ve standartlar bütünü olan bu disiplinde söz konusu terminolojinin anlamsal bütünlüğü ve anlaşılırlık düzeyi anlamına gelir. Bu durumun tespit ve analizi için gerek sözlü sunumlar ve dersler gerekse yazılı literatürde öncelikle arşivcilikle ilgili temel kavram ve terminolojiye odaklanılması gerekir. Temel kavram ve terimlerin kökeni, kullanım sıklığı, kullanım yerleri, kullanım farklılıkları, ilişkili kullanımlar ve bu kullanımlara atfen yapılan açıklamalar bize bu konuda fikir verecektir. Ortak ya da aynı dilin konuşulmasında, yazılmasında çok ciddi farklılıkların, tezatların, çelişkilerin ve boşlukların olduğu disiplin ve bilim dallarında bilimsel metodolojiden ve bilimsel sonuçlardan bahsedilmesi oldukça iyimser bir yaklaşım olacaktır. Bildiride arşivcilik bilim dalına ilişkin değerlendirme ve tespit, arşivciliğin temel kavramları üzerinden bu bakış açısıyla ortaya koyulup yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: *Arşiv, arşivcilik, arşivci, arşiv belgesi, arşiv malzemesi, arşiv materyali, arşiv mevzuatı, kütüphanecilik, müzecilik.*

Abstract

Speaking the same language in archiving means the semantic integrity and level of intelligibility of the terminology in question in this discipline, which is a set of terms, concepts and standards. For the determination and analysis of this situation, it is necessary to focus primarily on the basic concepts and terminology related to archiving, both in oral presentations and lectures and in the written literature. The origin of basic concepts and terms, frequency of use, places of use, differences in use, related uses and explanations referring to these uses will give us an idea on this subject. It would be a very optimistic approach to talk about scientific methodology and scientific results in disciplines and branches of science where there are very serious differences, contradictions and gaps in speaking and writing the same or the same language. In this paper, the evaluation and determination of the archival science branch will be tried to be put forward and interpreted from this point of view through the basic concepts of archiving.

Keywords: *Archive, archiving, archivist, archival document, archival material, archival material, archive legislation, librarianship, museology.*

Kavram, Terim ve Tanım

Kavram oluşturma, terim belirleme ve tanımlama; nesne ve/veya olguyu anlatmak, açıklamak, genel özelliklerini, benzer ve farklı yönlerini belirlemek, kategorize etmek amacıyla büyük oranda gözleme ve toplanan verilere dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Genelde nesne ve olgunun *kavranması* veya nesne ve olgu hakkında *bilgi edinilmesi süreci* olarak gerçekleştirilen/işleyen bu zihinsel ve fiziksel eylemler, içerik ve kapsam olarak evrensel, ifade ve kullanım açısından ulusal/yerel çapta olabilmektedir. Epistemolojik yönden bilgi, *"herhangi bir şeyin herhangi bir biçimde kavranması"* biçiminde tanımlandığında, kavramanın, kavrananın ifadesinin ve ifadenin iletiminin gerçekleşmesi gerektiği kaçınılmazdır. Bunlar basit anlamda *nesne-algı-dil-yazı* dizgesi ile ifade edilebilir. Bu dizgenin işleyişinde bilginin elde edildiği ve/veya toplandığı kaynak/menşe belirleyici olmakta bu da bilginin epistemolojik açıdan çeşitlenmesini açıklamaktadır.

Nesne ve/veya olgunun mantıksal ve zihinsel yönlerden birbiriyle olan ilişkisinin kavranması, bunlarla ilgili verilerin gözlem ile toplanması ve doğruluğunun deneyle tekrarlanarak genellemelere erişilmesi, basit anlamda bilimsel bilginin bilgi türleri arasındaki farklılığını ortaya koymuştur. Yukarıda bahsedilen dizgede öncelikli olan nesne ve/veya olgunun duyu organları aracılığıyla algılanmasıdır. Algılama sürecinde nesne ve/veya olgu ile diğerleri arasındaki veya daha önce kavranmış olanlarla ilişkileri ile ayrımları da ortaya konulur. Bu ilişki ve ayrımlar çerçevesinde biz maddi nesneleri, görme duyusu yoluyla üç boyutlu şeyler olarak algılar, renk ve şekillerine göre tekilleştirilir, yani ayrıştırılır ve sınıflandırılır, bu ayrımlar temelinde nesneleri bir yer ve zamanda sabit halde konumlandırılır (Hoşgör, 2016: 13).

Duyu organları ile algılanan nesne ve/veya olgu, algı sonucunda toplanan veriler, diğer nesneler/olgular ile olan benzerlik ve farklılık özellikleri ile tasarlanarak kavramsal bir çıktıya dönüştürülmelidir. Bunun için de bir ifade ve aktarım siste-

mine gereksinim duyulur ki bu da dildir. Algı, zihin ve dil; bir bakıma kavramın oluşmasında ve ifadesindeki süreci de ortaya koymaktadır. Dil, zihinsel olarak kavramın belirlenmesi, benzer nesnelerden/olgulardan farklılıklarını daha genel bir yapı içerisinde belirleyerek tanımlanmasını sağlayan ve süreç içerisinde devinim gösteren bir araçtır. Bu süreç içerisinde kavramlar, kendisini oluşturan ve özelik/öz nitelik/husûsiyye bakımından farklı/kendine has olan terimlere dönüşebilmektedir. Dil aynı zamanda zihinde tutulan söz konusu kavram ve terimlerin aktarımını gerçekleştiren sistemdir.

Dizgenin son süreci ise zihinde tutularak ifade edilen veri ve bilgiyi somutlaştırarak standart hale getiren yazıdır. Yazı bilginin toplumsallaşmasında da ilk sırada yer alan araçtır. Kayıt eylemini de ifade eden yazı, nesne ve/veya olgu hakkındaki algı, kavrayış, düşünce ve gözlemi algılayış, kavrayış ve kavramsal ifadeler bağlamında farklı şekillerde simgeleyen veya değer atayan bir sistemdir. Bu bağlamda yukarıdaki dizgede meydana gelecek aksaklık veya bozulma bir şeyin (nesne ve/veya olgunun) bilinmesini, tanımlanmasını, kavranmasını ve aktarılmasını engelleyecek bilgi üretim ve aktarımı kesilebilecektir.

XX. yüzyılın ve neopozitivizmin önemli temsilcilerinden Thomas Samuel Kuhn bilimsel devrimi nesnelerin algılanması ile de bağlantılı olarak *"Bir bilim alanında meydana gelen ve sadece bilimsel bilginin nicelik ve niteliğinde değil, bilim adamlarının nesneleri algılayışlarında, araştırma konularıyla ilgili seçimlerinde, bilimsellikle ilgili temel ölçütlerinde ve hatta geçmiş bilgi birikimini yorumlayışlarında da köklü farklılıklar getiren değişim"* ifadeleriyle tanımlamıştır.

Herhangi bir meslek ya da bilim/sanat dalında iletişim/bilgi aktarım kanalları aracılığıyla ortak dilin konuşulması, yazı-

mı ve anlatımında üç unsur belirleyici olmaktadır. Bunlardan birincisi ilgili meslek ya da bilim/sanat dalına ilişkin kavramlardır. Kavram, *"bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, konsept, fehva (mefhum), nosyon ya da nesnelerin veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım"* olarak ya da *"bir şey hakkında zihinde beliren genel düşünce, aynı cinsten bütün şeyleri temsil eden soyut ve genel fikir"* olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2011: 642). Kavramlar ait oldukları bilim ya da meslek dalına ilişkin amaç, kapsam, hedefler, hizmetler, beklentiler, standartlar, mevzuat, iç ve dış ilişkiler, güncellemeler, doğrular, yanlışlar vd. tüm açıklama, yorum ve değerlendirmeler kavramlar üzerinden tartışıldığından ortak dilin konuşulması ve anlaşılmasında birincil öneme sahiptir. Kavramların doğru kullanımı bir yandan ortak dilin oluşumuna katkı sağlarken diğer yandan algılanma ve anlaşılırlık düzeyini nitelikli hale getirir. Yani bir konuyu kavramak, öğretmek, öğrenmek ve içselleştirmek kavramlara doğru anlamların yüklenmesi ve yerinde kullanımlarla mümkün olmaktadır.

Çoğu zaman birbiri ile karıştırılan ve iç içe girmiş gibi görünen ikinci iletişim unsuru terimlerdir. TÜBA tarafından yayımlanan Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü'nde terim, *"özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, sanat dalına, uygulayım ya da uzmanlık dalına özgü sözcük, sözcük öbeği"* olarak tanımlanmıştır (Türkçe Bilim Terimleri..., 2011: 1128). Birçok bilimsel ve kültürel araştırma raporunun özellikle giriş kısımlarında bir "terminoloji/terimler" kısmı bulunur. Terminoloji kısmı ya da burada listelenen terimler ele alınan konu kapsamında hangi özel ifadelerin kullanıldığını ve kullanılması gerektiği hakkında bize fikir vermektedir. Kavramlar daha geniş kapsamlı birden fazla alanı kapsarken terimler yalnızca ilgili alandaki keli-

me karşılıklarını temsil etmektedir. Bu nedenle terimlere daha teknik ve spesifik anlamlar yüklenir. Terimler bu özellikleri nedeniyle ilk ortaya çıktıkları dildeki orijinal yazılım ve okunuşları ile literatürde yerini alırken zaman içerisinde farklı dillerde uygun ve anlaşılır karşılıklar bulunması için mesleki uzmanların dil bilimcilerin uğraş alanına girmektedir.

Üçüncü unsur olarak belirtilen tanımlar, *"hem kavramların hem de terimlerin ve sözcüklerin niteliklerini, kapsamını ve içeriğini ya da bir varlığın biçimini, türünü, görevini ve işlevini içinde belirten anlatımdır"* (Türkçe Bilim Terimleri..., 2011: 1097). Tanımların ilgili meslek ve bilim dalı mensupları tarafından kabul görmesi ve yaygın kullanımında genellikle hukuki, akademik ve kurumsal referansların etkili olduğu söylenebilir. Zira terim ve kavramlara ilişkin tanımların yeterli olarak yapılmadığı veya yapılamadığı durumlarda kavramlar ve terimler de dildeki etkisini yitirebilir. Örneğin belge ile ilişkili olarak;

Terim	Tasnif	arşiv
Meslek	Tasnifçi	arşivci
İşlem/süreç	Tasnifleme	Arşivleme
Durum/sıfat	Tasniflik	Arşivlik
İş	Tasnifçilik	arşivcilik

Arşivcilik ister bir meslek ister bilim dalı (ya da her ikisi birden) olarak algılansın bu alanda ortak ve anlaşılır bir dilin oluşturulması, yazımı ve söyleminde bu alana ilişkin kavram, terim ve tanımların yeterliliği, bilinirliği belirleyici rol oynar. Söz konusu bilim/meslek dalının birçok farklı ve disiplinler arası bi-

leşenden oluştuğunu belirtmekte yarar vardır. Bu üç unsurun (kavram, terim ve tanım) ortaya çıkıp yayıldığı, benimsendiği ya da benimsenmediği, doğru ya da yanlış kullanıldığı yerler genellikle ilgili mevzuat, standartlar, bilimsel yayınlar (doktrin) ve bilimsel toplantılardaki sözlü/görsel sunumlardır. Resmi ve gayr-i resmi tüm bu yayın türlerinde ayrıca metaforik anlatımlar, benzetmeler ve kıyaslamalarla kavram ve terimlere anlam yüklendiğini düşündüğümüzde zaman zaman gerçeklikten ve özden kopuş normal karşılanabilir. Ayrıca bu işlemleri ve mesleği bilimsel ve teknik açıdan kurallara bağlı olarak ortaya koyan, bu konuda okullaşmayı başlatan gelişmeler nedeniyle arşiv ve arşivciliğin birçok kavram ve terimi Fransızca kökenlidir. Bu durum, terim ve kavramın anadildeki çağrışım gücünü olumsuz etkiler. Bunun yanı sıra yabancı kökenli bir kavram ya da terime anadilde karşılıklar önerilse de bu karşılığın benimsenmesi ve yaygın kullanımı her zaman başarıyla sonuçlanmayabilir. Örneğin; dilimizde arşiv karşılığı olarak -belgelik- kelimesi önerilmiş, tanım olarak da belgelerin bulunduğu mekânı vurgulamıştır. Ancak belge türü ile arşivlerde bulunması gereken belgeleri ifade eden arşiv belgesi -belgelik belgesi- ve arşivlik belge terimleri "belgelik" ile tam olarak uyuşmamıştır.

Arşivciliğin çatı kavramları olarak belirtebileceğimiz "arşiv", "arşivcilik", "arşiv belgesi" ve "arşivci"yi incelediğimizde gerek bu kavramlar gerekse bu kavramlara atfen yapılan tanım ve açıklamaların bu alanda ortak bir dilin konuşulup konuşulmadığı hakkında fikir verebileceği kanaatindeyiz.

Bu dört çatı kavramın birincil referans kaynağı diğer ülkelerde olduğu gibi arşivcilik mevzuatıdır. Arşivcilik mevzuatı ise her ülkenin kendine özgü hukuk sistemine uyumlu biçimde hazırlanırken aynı zamanda arşivlere ve arşivciliğe de bakış açısı-

nı ortaya koyar. Osmanlı arşivleri gibi kimi uluslararası arşiv fonları dünyanın ortak kültürel mirası statüsünde kabul edilse de tüm arşivciliğin çatı kavramları için tüm dünyanın fikir birliğine vardığı ortak açıklamalardan bahsedilemez. Bu nedenledir ki bu alanda ortak dilin konuşulmasındaki ilk hedef milli arşivlerimizin etki ve kapsama alanı dâhilinde düşünülmelidir. Ülkemizde arşivciliğe özgü, belirleyici ve bağlayıcı olarak 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik iki ana mevzuat uygulaması karşımıza çıkmaktadır. 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin tanımlar bölümünde "arşiv belgesi" ve "arşivci" yer alırken Yönetmeliğin tanımlar bölümünde ise "arşiv" ve "arşiv belgesi"nin tanımlarına yer verildiğini görmekteyiz. Yani arşiv belgesinin tanımına her ikisinde yer verilmiştir ancak dikkat çekici olan Kararnameden yaklaşık bir yıl sonra ve Kararnameye dayalı olarak çıkarılan Yönetmelikteki tanımları benzerlik gösterse de birbirinden farklıdır. Her ikisinde de "arşivcilik" tanımı yer almadığı için ülkemizde mevzuatın referans gösterileceği bir arşivcilik tanımından bahsedemeyiz. Dolayısıyla ilgili mevzuatın tanımlar bölümü içerdiği metin ile sınırlı olduğu için arşivciliğin ortak diline katkısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenledir ki yasal ve resmi düzenlemelerin belirleyici olamadığı durumlarda arşivcilik yerli ve yabancı doktrini kavramlara anlam yüklememizde daha etkili olmaktadır.

Bu dört kavramı anlamak ve doğru algılamak için tanım açıklama ve metaforlara literatürdeki bazı örnekler üzerinden göz attığımızda konu daha da net anlaşılabilir.

Arşiv Nedir?

Arşiv, terim olarak (Archive) Yunanca' dan Latince 'ye geçen ve resmi bir binayı ya da bu binadaki kâğıtları tanımlayan "archivum" kelimesinden günümüze ulaşmıştır (Ersoy, 1957: Arşiv, 2016). Yunanca terim aslen, önemli resmi devlet belgelerinin dosyalandığı ve değerlendirildiği bir eyalet başkanı olan Archon'un meskenine atıfta bulunmaktadır; oradan anlamı "belediye binası" ve "kamu kayıtları" gibi kavramları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Liddell and Scott, 1996).

Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü'nde (2009: 3) ise, "arşiv" için, özel ve/veya tüzel kişiler tarafından üretilen veya alınan, arşivsel değere sahip belgeleri belirli standartlar dâhilinde seçme, koruma ve kullanmaktan sorumlu kurum ve bunların sakladığı yer tanımı kullanılmıştır. 2019 yılında yayımlanan Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğin tanımlar bölümünde arşiv, *"kamu kurum ve kuruluşlarında yapılan iş ve işlemler, haberleşmeler ile gerçek ve tüzel kişilerin gördükleri hizmetler neticesinde oluşan belgelerin barındırıldığı yerler"* tarifiyle açıklanırken oldukça genel bir yaklaşım ortaya konulduğunu söyleyebiliriz. Bu tanım ve köken açıklamalarına aşağıda sıralanan arşive yüklenen anlamlar ve arşive dair metaforik yaklaşım örneklerini ekleyebiliriz:

- Arşivler, kurumsal verimlilik, tarihi referans, tasarruf, karar verme ve yasal destek aracıdır (Şentürk, 2021: 19-20).
- Kanadalı Arşivci Arthur Doughty *"Arşivler bir neslin sonraki nesile hediyesidir"*
- Bruno Delmas, *"Arşivler, sosyal varlık olan insana dayalı belgelerdir"*
- *"Arşivler seçkin kayıtlar bütünüdür"* (Şentürk, 2021: 21-23).
- Bruno Delmas *"Arşivler özel kişilerin ve vatandaşların, ekonomik ve sosyal hayatın, idarenin, zengin bilgi kaynağı*

olarak hükümetin, bağımsızlık delillerinin bekçisi olarak devletin, hafızası olarak milletin, insanoğlunun mirasının vazgeçilmez kısmı olarak milletlerarası toplumun ihtiyaçlarına cevap verir" (Şentürk, 2021: 89).

- Jacques Derrida *"Arşivin meselesi, her zaman tekrar ettiğimiz gibi geçmiş değildir. Arşivin meselesi gelecektir. Geleceğin tastamam kendisidir. Yarın için bir cevap, bir vaat ve bir sorumluluktur"* (Şentürk, 2021: 39).

Bu örnekleri çoğaltmak ve çeşitlendirmek mümkündür özellikle Türkçe arşivcilik literatüründeki kurumsal yayınlarda sürekli olarak arşivlerin devletin ve milletin hafızası olduğuna ve arşivlerin geçmiş ile gelecek arasında köprü kurduğuna atıf yapılmaktadır. Bu tür beyan ya da yazılı ifadeler arşivin önemine dikkatleri çekerken arşivin ne olduğu ya da gerçekte ne olması gerektiğine dair herhangi bir aydınlatma içermez. Ayrıca çok fazla tekrarlandıkça sıradan bir söyleme dönüşür.

Arşivlerin türü, ölçeği ve tabi olduğu mevzuata atıf yapılmaksızın topyekûn, tümüne yönelik ve genellikle arşivlerin varlık nedeninden uzak yapılmış olan tüm tanımlar birbirinden önemli ölçüde farklılık göstermek durumundadır. Bu nedenle arşivin bir belge grubu mu, bir depo mu yoksa bir kurumsal organizasyon mu olduğu noktasında anlam kargaşası devam etmektedir. Unutulmamalıdır ki her ülke kendi mevzuatı çerçevesinde kendine özgü bir arşiv tanımı ortaya koyabilir, uluslararası kabul edilmiş bir tanım olmadığından en fazla benimsenmiş bir tanım üzerinden de algı oluşturma çabası da çok mantıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Bu bağlamda tüm arşiv türlerini kapsamı içine alacak ve günümüzde arşiv algısını netleştirecek arşiv tanımı *"tabi olunan mevzuat hükümlerine, meslekî ilke ve standartlara uygun biçimde sahip olduğu arşiv belgelerini koruma ve hizmete sunma sorumluluğunu yerine getiren türü ve görev kapsamına göre çeşitlendirilip kategorize edilebilen ilgili yönetimin bilgi-belge merkezidir"* şeklinde önerilebilir. Bu tanım arşivlerden bahsedilirken hangi mevzuata tabi, hangi ölçekte ve ne tür (kamu-özel) arşivin belirtilmesi gerektiği noktasında bir farkındalık oluşturabilir.

Arşivcilik nedir?

Arşivcilik (archival study, archival science) *"kaydedilen materyalleri değerleme, elde etme, doğrulama, koruma ve erişim sağlama pratiğini destekleyen bir teori bütünü"* olarak tanımlanır (Pearce-Moses, 2005: 28). Bu tanım yeterli ve doğru bir tanımdır. Bu açıklama ya da tarif uluslararası geçerliliği ve genel kabulü noktasında da herhangi bir sakınca içermez. Zira tüm arşivlerde arşivciliğin bileşenleri olan koruma, sağlama, tanımlama, düzenleme, dijitalleştirme, tasnif, ayıklama-imha, tanıtım, restorasyon ve erişim faaliyetleri konusunda herhangi bir tartışmadan söz edemeyiz. Ancak yalnızca bu faaliyetlerden biri ya da birkaçının yürütüldüğü bir organizasyonu arşiv olarak nitelememiz doğru olmaz. Elbette ki faaliyetler ihtiyaca göre belirlenir ve uygulanır ancak arşivler, arşivciliğin tüm faaliyetlerinin yürütülebileceği ya da bunu amaç edinmiş organizasyonlar olarak bilinmeli ve algılanmalıdır. Arşivcilik bu özelliğiyle disiplinlerarası bir bilim dalıdır ve hukuk, filoloji, biyoloji, bilişim teknolojileri, tarih, diplomatik gibi birçok uzmanlık alanlarıyla birlikte çalışmak durumundadır.

Bu açıklamaların yanı sıra bilinmesi ve dikkat edilmesi gereken bir başka önemli konu, arşivcilik faaliyetlerinin bilimsel yöntemlerle ve standartlar çerçevesinde yönetilmesi (uygulanması) zorunluluğudur. Dolayısıyla bilimsel gerçeklikten ve standartlardan uzak uygulamalar ve teoriler her ne kadar arşiv belgeleri üzerinde uygulansa da bu uygulamalar arşivcilik ola-

rak nitelendirilmemelidir. Zira arşivciliğin ortak kabul görmüş sürdürülebilir uygulamalar çerçevesinde, objektif bir bakış açısıyla tekrar kullanım ve kanıtlayıcı özelliğe sahip belgelerle ilgilendiği bunun dışındaki amatör ya da basit uygulamaların bu bilim dalına atfedilmemesi gereken faaliyetler olduğu bilinmelidir. Burada yaşanacak ve yaygınlaşacak yanlış bir algı kurumsal ve ulusal düzeyde bilgi ve belge dolayısıyla kanıtsal hafıza kayıplarına neden olabilir. Ayrıca bu tür kavram karmaşaları mesleki saygınlığa da zarar vereceğinden arşivciliğimizdeki sorunları tespit edip çözüm yolları önermek yerine sürekli olarak arşiv ve arşivciliğin öneminden söz etmek zorunda kalabiliriz.

Arşivcilik hakkında yapılan tüm yazılı ve sözlü açıklamalarda belgelerin arşivlere devir sürecinden araştırmacıya arzına kadar olan tüm süreci kapsayan, birbirini tamamlayan bir işlem dizgesinden söz edildiği dikkate alınarak; eleştiri, yorum ve değerlendirmelerde bu sürecin hangi aşamasından ya da hangi aşamalarının kastedildiği açık bir şekilde dile getirilmelidir. Aksi takdirde farklı uzmanlık alanlarının işbirliği içinde yürüttüğü[1] bu bütünleşik süreç tek bir faaliyet gibi algılanıp sorunların teşhis ve tespitinde belirsizlik devam edecektir. Örneğin "arşivciliğimizde bilişim teknolojilerinden yeterli düzeyde yararlanılmamaktadır" ifadesinde hangi faaliyetten söz edildiği anlaşılamamakta ya da tüm aşamalarda bilişim teknolojilerinden yararlanılması gerektiği gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu nedenledir ki arşivcilik hakkında yorum ve eleştirilerimizin anlaşılır olması için bu bilim dalına ve bileşenlerine özgü terminoloji çerçevesinde hangi faaliyetteki hangi sorun ya da uygulamayı kastettiğimizi belirginleştirmeliyiz.

1 Örneğin belgelerin tanımlanması ya da nitelenmesi aşamasında tüm belgeleri okuyabilmek, anlayabilmek, diğer belgelerle ilişkili biçimde niteleme yapabilmek için birçok farklı uzmandan yardım alınması gerekebilir. Belgelerin restorasyonu ve belge türüne göre uzun süreli muhafaza programları da yine diğer uzmanlık alanlarıyla işbirliği içinde yürütülmesi gereken farklı bir süreçtir. Dolayısıyla arşivcilik birbirini tamamlayan bir dizi uygulamayı kapsayan bütüncül bir yapıdır. Bu yapıdaki işlemlerin her birine arşiv faaliyeti, tümüne ise arşivcilik diyebiliriz.

Arşiv belgesi nedir?

Arşivlerin, arşivciliğin ve arşivcilerin varlık nedeni arşiv belgesidir. Bu nedenle arşiv belgesi hangi amaçla ve nerede kullanılırsa kullanılsın herkeste aynı içerik ve özellikler akla gelebilmelidir. 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde arşiv belgesi; *"son işlem tarihi üzerinden yirmi yıl geçmiş veya üzerinden on beş yıl geçtikten sonra kesin sonuca bağlanmış olup da işlevi bulunmayan, varsa tâbi olduğu mevzuattaki saklama sürelerini tamamlaması nedeniyle Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilmesi gereken belge"* olarak tanımlanmıştır. Belgenin güncel kullanım süresinin dolmasına, kesin sonuca bağlanmasına yönelik dayanağı belirsiz biçimde belirli sürelerin merkeze alınarak yapıldığı bu tanımın, arşiv belgesi hakkında tartışmalara son verecek bir içeriğe sahip olduğunu söyleyemeyiz. Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte ise bu tanıma ilave olarak her tür içerik ve forma sahip belgelere örnekler verilerek arşiv belgesinin açıklandığını görmekteyiz. Her iki tanımda da arşiv belgesinin belirleyici kriteri olan "arşivsel değer (archival value)"e ilişkin bir ibare ya da ifade yer almamaktadır. Belgenin tekrar kullanım değeri ya da devam eden faydası olarak açıklayabileceğimiz, hukuki, yasal, idari, kanıtsal, maddi, manevi, kültürel, bilimsel ve kendine özgü antik değerlerini ifade arşivsel değer herhangi bir belgeyi, belge grubunu arşiv belgesi olarak nitelememiz için merkeze almamız gereken bir kavramdır.

Arşiv belgesi konusundaki belirsizlik yalnızca mevzuattaki yetersiz tanımlardan kaynaklanmamaktadır. Arşivcilik literatüründe arşiv belgesi anlamında kullanılıp kullanılmadığını tam olarak anlayamadığımız "arşiv malzemesi", "arşiv mater-

yali", "evrak", "belge", "vesika/vesaik" ve "kayıt" gibi bir dizi terim daha karşımıza çıkmaktadır. Bu terimlerin içinde belki de en masum olanı "arşiv materyali" terimidir zira bu terim arşiv belgesini, belgeye ekli araç-gereç ve dokümanları da kapsayacak anlamda kullanıldığında doğrudan ve yalnızca arşiv belgesi kastedilmediği için herhangi bir yanılgıya neden olmaz.

Örneğin; yukarıda arşiv belgesi için geniş veya dar anlamlı olarak kullanılan terimler arasından "belge/arşiv belgesi" ile "kayıt (uzun süre kütük olarak da kullanılmıştır)" terimlerinin arşivcilik alanında ve arşiv işlemleri ile ilgili birçok çalışmada birbiriyle karıştırıldığı, yanlış tercüme edildiği veya birbirinin yerine kullanıldığı görülebilmektedir. Hâlbuki iki terim arasında içerik, şekil ve kullanım amaçları bakımından belirgin birçok farklılık bulunmaktadır öyle ki kimi işlemlerde, işlemin gerçekleştirilmesi için gereken belgeler yasal geçerlilik sürelerini doldurduklarında imha edilmektedir. Ancak işleme dair kayıtlar herhangi bir doğal afet veya kaza meydana gelip zayi olmadıkça çoğu zaman süresiz saklanmakta ve ispata dair delil ve esas olarak kabul edilmektedir. Bu kayıtların neredeyse tamamı defter olarak tutulmakta, elektronik ortamlara da kolaylıkla aktarılabilmektedir. Bu yanlış kullanım ve tercümeler, record(s) ile register(s) kelimelerinin yanlış yorumlanması, ne amaçla üretildikleri, aralarındaki bağlantının kavranamaması ve kapsamlarının tam olarak anlaşılamaması nedeniyledir.

İş ve işlem için gereken belge, oluşturulan form ve dokümanlar iş ve işlemin başlatılması, yürütülmesi ve sonuçlandırılmasında kullanılmaktayken, kayıtlar işlemle ilgili belgeler imha edilmiş olsa dahi bu süreçlerin tespiti, onayı, kabulü ve takibi için oluşturulan bir kontrol ve takip sistemidir ve büyük oranda işlemle doğru orantılı olarak form özellikleri taşır. Bu nedenle defter, kütük, künye, sicil, cetvel, çizelge gibi isimlerle de anılırlar.

Kayıtlarda temel olan belgeler ile yapılan veya doğrudan yapılacak işlem ile ilgili bilgilerin genellikle önceden hazırlanmış, işleme/belgeye özel bilgilerle kaydının tutulmasıdır. Bu da genellikle silsile numarası veya işlem/kayıt numarası usulünce tutulmaktadır. Resmî kararlar, okullara kaydolma, askere gitme, evlenme, vefat, demirbaş alımı, taşınmaz işleri, nüfus işleri, hastane hizmetleri, hesaplar, gibi işlemlerde esas olan bu fiiller sonucunda tutulan kayıtlardır (Çetin, 1978: 354).

Bu bağlamda arşiv belgesi (records), idarî ve/veya entelektüel kullanımı nedeniyle korunan, tanımlanan ve erişime sunulan arşivsel değere sahip belge türünü kapsamaktadır (Belge Yönetimi ve Arşiv...2009: 4). Kuşkusuz Yönetmelikte de açıklandığı gibi arşiv belgesinin kapsamı oldukça genişlemiştir. Yazılı kâğıt belgelere elektronik belgeler ile görsel-işitsel çok çeşitli form ve türde belgeler eklenmiştir. Teknolojik gelişmeye bağlı bu çeşitlilik arşiv uzmanlığındaki yelpazenin teknolojiyle ilgili uzmanlık alanlarıyla genişlemesini neden olmuştur. Arşiv belgesi ifadesinin kullanımında ise hangi tür arşiv materyalinden bahsedildiğinin belirtilmesi bir tercih değil anlaşılırlık açısından bir zorunluluk halini almaktadır. Zira arşiv belgelerinin türlerine göre saklama koşulları, tanımlanma alanları, teknoloji ve uzmanlık gereksinimleri farklılık göstermektedir.

Arşivci Kimdir?

11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin tanımlar bölümündeki arşivci; Arşiv bilimi ve arşivcilik meslek ilkeleri çerçevesinde belgelerin belirlenmesi, tanımlanması, tasnifi, korunması ve erişim işlemlerini yerine getiren kişi ifadeleri ile ilk kez

arşivci kanun gücündeki bağlayıcı mevzuattaki yerini almıştır. Bu tanımda arşivcilerin uzmanlık gerektiren niteliklerine vurgu yapıldığı için arşivcilik sıradan, eğitimsiz kişilerin uğraş ve çalışma alanı olmaktan çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Devlet Arşivleri Başkanlığı ve Mesleki Yeterlilik Kurumu'nun ortaklaşa yürüttüğü çalışma ile arşivcinin meslek standardı hazırlanarak bu meslek grubunun faaliyetleri ve uzmanlık alanları detaylı biçimde ortaya konulmuştur.

Arşivci ve arşivciye destek ya da yardımcı çalışanların unvan ve statü açısından birbirinden ayrılması gerekliliği tüm kurum ve kuruluşlar tarafından dikkate alınması gereken bir konudur. Arşivlerdeki faaliyetlerin yönetimi ve denetimi arşivci tarafından yürütülmek durumundadır aynı zamanda arşivciler arşivdeki tüm çalışanların uyum içinde çalışmasını koordine eden arşivin sorumluluğunu taşıyan kişilerdir.

Charles Braibant'ın "İyi bir arşivci yalnızca bir allame, geçmişe ve günümüz olaylarına vakıf bir tarihçi değil, aynı zamanda iyi bir yönetici de olmalıdır. Çok az meslek bu kadar az beceri gerektirir. Bu becerilerin tümüne sahip olmak güç fakat bizim için bir övünç kaynağıdır" (Şentürk, 2021: 89) ifadeleri arşivcilerin yüklenmiş olduğu sorumluluğu açıkça ortaya koymaktadır. Arşivcinin görev ve sorumluluğu bu meslek grubuna gerek özlük hakları gerekse mesleki saygınlık açısından hak ettiği değerin verilmesini gerektirir. Arşivci'ye yüklenecek belirsiz ifadeler arşivlerimizde gerekli niteliklere sahip olmayan kişilerin bu önemli sorumluğu üstlenmesine neden olabilir. Arşivci arşivcilik faaliyetlerini bilimsel yöntem ve tekniklerle yerine getirecek özelliklere sahip değilse o kişi arşivci değil arşivcinin görev ve sorumluluğunu yüklediğimiz meslek dışından bir görevlidir. Bu nedenledir ki bir kişinin arşivci olarak nitelenmesi, tanınması ve tanıtılması için arşivde çalışması yeterli değildir.

Unvan/Görev	Osmanlı Arşivi Fonları	Cumhuriyet Arşivi Fonları
Müstahfaz-ı evrak[2] **(Mahzenci)**	**1846** İ.MSM. 25-658 H.19.11.1262	(?)
Hazine-i Evrak memuru	**1857** A} DVN. 123-49 H.19.9.1273	**1928** 30.10.0.0. 131-944-11 M. M. 2.12.1928
Evrak Odası memuru (Kurum arşivi)	**1857** A} DVN. 125-38 H.18.12.1273	(?)
Mahzen-i Evrak memuru/mümeyyizliği	**1857** A} DVN. 125-38 H. 18.12.1273	**1923** 30.10.0.0. 16-91-10 M. 26.09.1923
Mahzen memuru (Evrak muhafazası/ evrak mahzeni)	**1862** A. MKT. NZD. 406-87 H. 12.9.1278	(?)
Arşivist	**1889** DH. MKT. 1604-119 H. 12.7.1306	**1928** 30.10.0.0 26-152-2 M. 17.3.1928
Arşiv memuru	**1898** HR. SFR.04 408-61 M. 7.3.1898	**1932** 30.18.1.2. 31-69-15 M. 8.11.1932

2 Keeper/Coservateur - koruyucu/muhafız anlamlarında kullanılmıştır. Bakınız; İsmet Binark, *Türk Arşivlerinin Kısa Tarihçesi, Önem ve Değeri, Arşiv Hizmetlerinin Geliştirilmesi Konusunda Yapılmış Çalışmalar*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, 3, 1991. Müstahfaz-ı evrak, mahzen memuru ve mahzenci, aynı görevlilerdir, ancak tasnif edilerek erişime açılan fonlarda yer alan belgelerin içerik ve/veya özetlerinde farklı tarihlerde kullanılmış olması sebebi ile ayrı hanelerde yer verilmiştir. Bu görevliler söz konusu özellikteki belgelerde mahzenci olarak geçmektedir. Tabloda belgelere ilişkin tarihler sistem üzerinde değişik alternatifler ile taranarak erişilmiştir. "En eski tarihli belge", analitik tasnifi tamamlanan evrak üzerinde yapılan araştırma sonucunda erişilen belgeleri ifade etmektedir.

Unvan/Görev	Osmanlı Arşivi Fonları	Cumhuriyet Arşivi Fonları
	1900	
Hazine-i Evrak muhafızı	DH. MKT. 2429-92 R. 16.9.1316	(?)
	1912	
Arşivci	HR. SFR.04 862-12 M. 22.4.1912	(?)

Sonuç

Arşivcilik yazılı literatüründe ve sözlü sunumlarda gerek bütünüyle gerekse kısmi faaliyet ve hizmetler açıklanırken temel kavramlarda bile birlik sağlanamadığı kolaylıkla tespit edilebilir. Örneğin kavram kargaşasına neden olan "arşiv belgesi", "arşiv malzemesi" ve "arşiv materyali" arşiv mevzuatında, standartlarda ve arşivcilik doktrininde sıklıkla kullanılan ve kullanılmak zorunda kalınan terimlerdir. Bunun temel nedeni çatı kavram olan hem mesleği hem de bilim dalını ifade eden "arşivcilik" ve arşivciliğin öznesi olan "arşiv" kavramlarının içerik, kapsam, kullanımından kaynaklanan farklılıklar ya da bilinçsizce yapıldığını düşündüğümüz aşırı benzerlik ya da tekrarlardır. Herhangi bir bilim dalında çatı kavram ve bu çatı kavramın ilgi, faaliyet alanı ve öznesi olan yapı tam ve doğru açıklanmadığında ilişkili diğer alt kavramlar da anlam ve algı kaybına uğrayabilir.

Kütüphanecilik ve müzecilik arşivciliğe oranla bu kavram kargaşasını daha alt düzeye indirgemeyi başarmıştır. Bunun temel nedeni materyal ve hedef kullanıcı bazlı gruplandırmalar ile faaliyet alanlarının sınırlarını çizmiş olmalarıdır. Kütüphanelerin türleri ve müzelerin türleri belirgin biçimde birbirinden

ayrılır bu ayrım sayesinde tabi olduğu mevzuat, hizmet, faaliyet ve beklentiler şekillenirken "kütüphane" ya da "müze" kavramı kullanıldığında hangi tür müze ve kütüphanenin konu edildiği genellikle belirtilerek birçok belirsizlik ortadan kaldırılır. Ya da tüm türlere ilişkin açıklamalarda hepsinde karşılaşılması muhtemel uygulamalara ilişkin terim ve kavramlardan bahsedilmesi zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkar. Bu nedenledir ki arşivciliğe ilişkin tüm sözlü ve yazılı beyanlarda arşiv ve arşivcilik çatı terimlerine şu soruların sorulması gerekir.

Hangi arşiv türü? Kurumsal bir yapı mı? Belgeler topluluğu mu? İkisi birden mi?

Hangi arşivcilik faaliyet ve faaliyetleri? Temel hizmetler mi? Yardımcı hizmetler mi? İkisi birden mi?

Örneğin "arşivlerde araştırma hizmetleri" başlığını taşıyan bir sunum ya da yazının hangi arşiv türünü hedeflediği ya da böyle bir hedefi ve kapsamı olmaksızın içeriği nasıl şekillendireceği netleştirilmezse bunu okuyan ya da dinleyenlerin tüm arşivlerin aynı hizmetleri vereceğini zannına kapılması oldukça doğaldır ve böylelikle kavram kargaşasına bir yenisi daha eklenmiş olur. Aynı dili konuşmak kolaylıkla oluşturulabilen bir iletişim yöntemi değildir. Aynı "şey"lerden bahsetmek için aynı "şey"leri sınıflandırmak ve her birine aynı anlamları yüklemek gerekir.

Kaynakça

Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü. (2009). Hazırlayanlar: H. Sekine Karakaş, Fatih Rukancı ve Hakan Anameriç. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Çetin, Atillâ. (1978). "Arşiv Terimleri ve Deyimleri" *Vakıflar Dergisi* (12): 351-400.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (11 Sayılı Kararname). *T.C. Resmî Gazete* (16.7.2018 -30480).

Ersoy, Osman. (1957). "Arşiv Nedir, Arşivist Kimdir ?". *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 6 (3): 101-108.

Hoşgör, Kubilay. (2016). "Algı Problemi Üzerine". *Kilikya Felsefe Dergisi* (1): 11-29.

Liddell, Henry George and Robert Scott. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Oxford University Press.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük. (2011). Hazırlayan: İlhan Ayverdi. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Pearce-Moses, Richard. (2005). *A Glossary of Archival and Records Terminology*. Chicago: The Society of American Archivists.

Şentürk, Burçak. (2021). *Arşivcilik*. İstanbul: Hiperyayın.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler. (2011). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.